

ПРОГАЊАЊЕ У СВЕТЛУ ПОСТОЈЕЋИХ ИНКРИМИНАЦИЈА И МЕЂУНАРОДНОПРАВНИХ ЗАХТЕВА¹

Проф. др Слађана Јовановић
Правни факултет Универзитета Унион у Београду

Сажетак: У раду су представљени проблеми у вези са дефинисањем прогањања и његовим инкриминисањем, а нагласак је стављен на одређење које даје Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици. Српско право познаје инкриминације којима се пружа заштита жртвама прогањања, као и друге облике заштите – у сфери породичног и прекршајног права – али је неопходно усавршавање постојећих заштитних механизма. Указано је на значај раног препознавања ове појаве и њене опасности, као и благовременог реаговања и адекватног санкционисања, а као смернице могу послужити и поједина упоредноправна решења.

Кључне речи: прогањање, узнемиравање, угрожавање, Конвенција о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици.

УВОД

Проблем прогањања (*stalking*) у смислу систематског узнемиравања друге особе (*systematic harassment*) почео је да привлачи пажњу деведесетих година XX века (у Србији много касније, тек пре неколико година), када је добио и своја прва формална појмовна одређења². Иначе је појам прогањања коришћен за одређење радњи које се предузимају у лову, па се под овим појмом подразумева вребање, праћење животиње како би се створила најбоља прилика за одстрел. Управо ово тумачење појма најбоље илуструје однос прогонитеља (ловца) и прогоњеног (плена), који бежи, покушава да измакне прогонитељу или на други начин настоји да нађе спас (нпр. тражећи заштитну полицију, суда). Такође, прогањање обележавају и трајање радње, односно радње, њихова комплексност, а нарочито скривеност, перфидност која се читаву у формама које иначе нису кажњиве нити носе негативну друштвену оцену, али се предузимају са злом намером, ради застрашивања жртве, или то имају као свој резултат, што отежава дефинисање, посебно кривичноправно, које инсистира на одређености и прецизности.

Због препознавања опасности и учесталости овог проблема државе почињу да одговарају и инкриминисањем. Тако се у Сједињеним Америчким Државама током деведесетих година прошлог века инкриминација прогањања појављује у законодавствима свих држава, а као повод се сматра случај убиства (након три године прогањања) телевизијске глумице Ребеке Шефер (Rebecca Schaeffer) од стране опсесивног обожаваатеља Роберта Џона Бардоа (Robert John Bardo) 1989. године³. Иначе, проблем прогањања је управо привукао пажњу као проблем прогањања славних и везивао се за опсесивне особе, са менталним поремећајима, које нису познате жртвима. Убрзо је пажња скренута на друге облике прогањања с обзиром на узроке и однос прогонитеља и жртве, те је утврђено да је заблуда да су прогањањем угрожене само славне особе, а да су прогонитељи анонимни, опсесивни обожаваатељи. Према

1 Текст је резултат рада на пројекту *Криминал у Србији: феноменологија, ризици и могућности социјалне интервенције* бр. 47011, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја, а имплементира Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

2 *Oxford English Dictionary* је одредио појам прогонитеља (*stalkер*) 1997. године, наводећи да је у питању „особа која прати или узнемирава другу особу (често јавну личност) којом је постала опседнута“. B. Nicol, *Stalking, Reaktion Books*, London, 2006, p. 15.

3 F. Wilkins, *The stalking death that changed the law*, <http://www.franksreelreviews.com/shorttakes/shaeffer/shaeffer.htm> (26. 4. 2015).

истраживањима – 80% жртава прогањања су жене⁴, а прогонитељи су најчешће бивши или садашњи партнери, који нису душевно болесни. Прогонитељи су непознати жртви само у 2% случајева, а они са менталним поремећајима заступљени су са 7%.⁵ Зато не чуди што се прогањање сагледава у контексту насиља над женама, посебно насиља у интимном партнерском односу у потрази за ефикасним решењима. Чак и када држава реагује на насиље над женама, нарочито на проблем насиља у интимном партнерском односу, проблем прогањања остаје по страни, управо због тешкоћа у вези са дефинисањем и подвођењем под описе постојећих деликата. У Србији се у истраживањима, која за свој предмет имају насиље над женама, све чешће сусрећу подаци о прогањању и његовој опасности⁶, а држави се упућују захтеви да унапреди одговор на овај проблем, нарочито имајући у виду међународноправне препоруке и обавезе.

ПОЈАМ И ОБЛИЦИ ПРОГАЊАЊА

Појам прогањања, тачније прогонитеља, најпре се појавио у медијима, у Сједињеним Америчким Државама, у вези са случајевима прогањања славних личности од стране непознатих опсесивних обожавалаца⁷, али је убрзо проширен и на друге облике упорног, за жртву нежељеног и узнемирујућег, застрашујућег понашања, нарочито у контексту партнерског или породичног насиља. Амерички Национални центар за жртве криминалитета дефинише прогањање као поновљено понашање усмерено на одређену особу којим се код разумне особе ствара осећај страха, и наводи листу најчешћих понашања: праћење жртве и појављивање на различитим местима на којима се она налази; слање нежељених поклона, писама, мејлова; оштећење имовине; контролисање телефонских позива или комуникације преко интернета; употреба скривених камера или ГПС уређаја ради праћења жртве; пролажење колима или стајање испред куће, школе, радног места; претње да ће се наудити жртви, члановима њене породице или кућним љубимцима; прикупљање података о жртви, њеном кретању и навикама, путем интернета, преко пријатеља, рођака, колега; изношење или ширење (неистинитих) информација о жртви путем интернета, на јавним местима, оговарање и друге радње којима се жртва контролише или застрашује⁸. Прогонитеља карактеришу опсесивност, усмереност на жртву, од које не одустаје ни пошто није добио одговор који је очекивао. Штавише, оваква одбијања или ускраћивања одговора га утврђују у упорности да пронађе други, бољи начин да се жртви приближи, да јој покаже своју љубав или да је казни. Прогонитеља може карактерисати и ментални поремећај, али се у дефинисању прогањања одустало од укључивања менталног поремећаја (нарочито патолошког нарцизма, биполарног поремећаја, еротоманије) и уопште дефинисања преко „стања ума“⁹. Такође, истраживања показују да прогонитељи са менталним поремећајима не чине већину¹⁰.

За прогањање није довољно постојање једног акта, већ је неопходно да се радње понављају, да прогањање траје, као и да се њима производи одређена последица, да се

4 P. E. Mullen, M. Pathé, R. Purcell, *Stalkers and their victims*, Cambridge and New York, Cambridge University Press, 2009, p. 39. *op. cit.*, Видети и: The National Center for Victims of Crime: Stalking Resource Center, „Stalking Facts Sheet“, http://www.victimsofcrime.org/docs/src/stalking-fact-sheet_english.pdf?sfvrsn=4 (26. 4. 2015).

5 J. Harris, *The Protection from Harassment Act 1997 – An Evaluation of its Use and Effectiveness*, Home Office Research, Development and Statistics Directorate, 2000, p. 2. Према истраживању Mullen et al. делузије су присутне код 30% прогонитеља. Видети: P. E. Mullen, M. Pathé, R. Purcell, G. W. Stuart, *A Study of Stalkers*, *American Journal of Psychiatry* 156(8), August 1999, pp. 1244.

6 Свака пета жена у Војводини је прогањана од стране члана породице, садашњег или бившег партнера. В. Николић Ристановић, *Насиље у породици у Војводини*, Покрајински секретаријат за рад, запошљавање и равноправност полова, Нови Сад, 2010, стр. 47. Видети и: Б. Симеуновић Патић, С. Јовановић, *Жене жртве убиства од стране партнера*, Институт за криминологија и социологија истраживања, Београд, 2013.

7 T. Lawson-Cruttenden, *Is there a law against stalking?*, *New Law Journal*, 1996, pp. 418–420.

8 National Centre for Victims of Crime, Stalking Resource Center, *What is stalking?*, <https://www.victimsofcrime.org/our-programs/stalking-resource-center/stalking-information> (26. 4. 2015).

9 B. Nicol, *op. cit.*, p. 23.

10 J. Harris, *The Protection from Harassment Act 1997 – An Evaluation of its Use and Effectiveness*, Home Office Research, Development and Statistics Directorate, 2000, p. 2.

нарушава спокојство, приватност жртве, њена безбедност. Радње које чине прогањање или бар неке од њих не морају бити незаконите саме по себи – слање цвећа, мејлова, СМС порука са садржином која има карактер изјаве љубави, дивљења, стајање испред куће и посмаграње, али је битно да у својој укупности производе поменуте последице (жртва их не жели, оне је застрашују, узнемиравају, оне за њу могу имати одређену застрашујућу поруку, имајући у виду ранији однос са прогонитељем). Због тога се прогањање, сасвим оправдано, сматра психолошким силовањем или терором. Страх који жртва осећа најчешће је оправдан, јер истраживања показују да се прогањање неретко завршава повређивањем жртве, па и смрћу.¹¹

Када су у питању облици прогањања, у литератури се као критеријум поделе најчешће наводи природа односа између прогонитеља и жртве.

- Прогањање познате особе са којом је постојао неки облик заједништва, везе, најчешће емотивне. На првом месту је прогањање бившег интимног партнера. Жртве овог облика су најчешће жене које су прекинуле везу, често већ оптерећену насиљем, те се може очекивати да ће прогонитељ који настоји да везу успостави, уколико у својим напорима не успе, жртву теже повредити, па и лишити живота. У овој категорији би се пронашли „одбачени“ прогонитељи, најчешћа и најопаснија врста, коју често карактерише неки поремећај личности¹². Њих је могуће одвратити кажњавањем или претњом казном, али је за „апстиненцију“ битан и надзор од стране стручног лица, односно подржавајућа и усмеравајућа терапија (од стране психолога, психијатра). Готово је немогуће одвратити оне који учествују у спору о старатељству над децом или су патолошки љубоморни¹³.

- Прогањање које се састоји у напорима да се успостави веза, блискост са жртвом (које раније није било), а коју прогонитељ жели или за коју верује да већ постоји (међутим реч је о делузији). У овом облику прогањања се препознају различити облици изражавања дивљења и интрузивног тражења љубави и успостављања везе са познатим/славним особама (*celebrity stalking*), али ће постојати у сваком случају опсесивног тражења љубави/пажње од лица које однос не жели и које чак не познаје прогонитеља или га не познаје добро и између њих никада није било везе на којој прогонитељ инсистира. Код прогонитеља су чешће присутни ментални поремећаји, од којих је најопаснија еротоманија, јер прогонитељи са овим поремећајем дубоко верују да је њихова љубав узвраћена, да су у блиској, љубавној вези са жртвом и тешко је разбити њихове делузије, те су оваква прогањања дуга и мучна, а терапије немају много успеха¹⁴. Прогонитељи из ове категорије су „трагачи за љубављу“ (којима је неопходан психијатријски третман, док на кажњавање гледају као на цену праве љубави) и „невешти удварачи“ (интелектуално ограничени, са рудиментарним удварачким способностима којима је потребно побољшати интерперсоналну сензитивност и комуникацијске вештине, што се показује као тежак задатак, јер пошто буду санкционисани и одвраћени од једне жртве, они налазе другу)¹⁵. Они не представљају, уопште узев, велику опасност, осим оних са еротоманијом и патолошком заљубљеношћу у жртву, који су способни за екстремне облике насиља.

- Прогањање којем није циљ успостављање везе са жртвом, већ њено кажњавање због учињеног (умишљеног или стварног) зла. Прогонитељ тражи освету и задовољење, због учињене неправде – „огорчени“ прогонитељ¹⁶. Он чешће прети жртви насиљем или повређује њену имовину, а санкционисање му распаљује страсти и утврђује га у

11 Према подацима америчког Националног центра за жртве криминалитета 76% жртава фемидида је претходно било прогањано. National Centre for Victims of Crime, Stalking Resource Center, *Stalking victimization*, <https://www.victimsofcrime.org/our-programs/stalking-resource-center/stalking-information> (26. 4. 2015.). Видети: J. McFarlane et al., *Stalking and Intimate Partner Femicide*, *Homicide Studies* 3, no. 4, 1999, pp. 300-315.

12 О „одбаченим опсесивним љубавницима“ као учиниоцима убиства (партнерке) након прогањања, у: Б. Симеуновић-Патић, С. Јовановић, *op. cit.*, стр. 30-31 и 53-63.

13 Р. Е. Мullen, М. Pathé, R. Purcell, G.W. Stuart, *op. cit.*, pp. 1248.

14 В. Nicol, *op. cit.*, p. 27.

15 Р. Е. Мullen, М. Pathé, R. Purcell, G.W. Stuart, *op. cit.*, p. 1248.

16 *Ibid.*, p. 1249.

осветничким намерама. Обично се прогонитељ и жртва познају, али то не мора да буде случај – код „прогонитеља предатора“ (социопата, серијских силоваатеља или убица) прогањање води остварењу сексуалних фантазија и задовољењу садистичких потреба¹⁷ и они се сматрају првенствено кривичноправним проблемом, мада се препоручује и третман присутних парафилија¹⁸.

Постоје и друге типологије прогонитеља, као што су: психотични и непсихотични; оне који прогањају познате или непознате особе; политички прогонитељи, прогонитељи у улози професионалног, плаћеног убице, сајбер прогонитељи и др.¹⁹ Препознавање облика прогањања, односно типа прогонитеља је изузетно важно за креирање одговора друштва, али и саме жртве у конкретном случају. Нарочито је важно за процену ризика по безбедност жртве, односно опасности од повређивања, па и убиства, како би се на време обезбедила заштита.

ОДРЕЂЕЊА У МЕЂУНАРОДНОМ И УПОРЕДНОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Иницијалну правну дефиницију прогањања дао је калифорнијски законодавац 1990. године одредивши га као злонамерно и поновљено праћење и узнемиравање друге особе.²⁰ Потом су и остале америчке државе развиле своје тзв. *anti-stalking* законодавство које даје следеће карактеристике прогањања: 1) понављање понашања и временски континуитет између појединих радњи (најмање две радње, временски повезане); 2) прогањањем се нарушава право на приватност жртве, па и када се дешава на јавим местима; 3) мора се доказати постојање претње и/или страха код жртве, а према стандарду разумне особе; 4) прогањање не мора бити усмерено само према особи која је мета, већ укључује и радње које представљају претеће понашање или узрокују страх код њој блиских особа (пријатеља, чланова породице) или се њима угрожава, повређује имовина неког од њих.²¹ Приликом одмеравања казне, као отежавајуће се цене следеће околности: употреба оружја или опасног оруђа; кршење забране (приближавања, комуницирања) установљене одлуком суда; када је жртва малолетно лице или ако је у питању поврат и иста жртва²².

Закон о заштити од узнемиравања²³ који је Велика Британија усвојила 1997. године (управо да би одговорила на растућу потребу за заштитом од понашања која се не могу подвести под описе кажњивих дела, а узнемирујућа су и стресна за жртву када се понављају) штити не само од прогањања (коме је својствена претња и стварање страха код жртве), већ и од других узнемирујућих понашања. Он предвиђа два кривична дела, различите тежине: понашање које води узнемиравању другог (за које се суди у скраћеном поступку, без пороте, за које је предвиђена казна затвора до шест месеци и/или новчана казна до 5.000 фунти) и понашање које код другог узрокује страх од насиља, за које је предвиђена казна до пет година затвора и/или новчана. У оба случаја је неопходно понављање понашања, најмање два пута, као и да је учинилац био свестан или је био дужан и могао бити свестан да ће његово понашање за последицу имати узнемирење жртве или страх од насиља.

У оквирима европско-континенталног правног система нема такве уједначености каква постоји у англосаксонском праву, у смислу да је прогањање предвиђено као (посебно) кривично дело. Само Аустрија, Белгија, Данска, Немачка, Ирска, Италија, Луксембург, Малта, Холандија и Пољска предвиђају прогањање као кривично дело. Већина европ-

17 B. Nicol, *op. cit.*, p. 28.

18 P. E. Mullen, M. Pathé, R. Purcell, G.W. Stuart, *op. cit.*, p. 1248.

19 Детаљније у: В. Николић-Ристановић, М. Ковачевић-Лепојевић, Прогањање: појам, карактеристике и друштвени одговори, *Темид*, децембар 2007, стр. 7-8.

20 Prema: P. E. Mullen, M. Pathé, R. Purcell, G.W. Stuart, *op. cit.*, p. 1244.

21 B. Nicol, *op. cit.*, pp. 24-25.

22 National Centre for Victims of Crime, Stalking Resource Center, *Stalking laws*, <https://www.victimsofcrime.org/our-programs/stalking-resource-center/stalking-information> (27. 4. 2015).

23 *Protection from Harassment Act*, 1997. http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1997/40/pdfs/ukpga_19970040_en.pdf

ских законодавстава штити од прогањања преко других, већ постојећих инкриминација, што се не сматра адекватним решењем проблема. Нека законодавства (Босна и Херцеговина, Хрватска²⁴) предвиђају прогањање као радњу извршења насиља у породици (али као прекршаја, не кривичног дела), док словеначки законодавац предвиђа прогањање, заправо праћење, као радњу извршења прекршаја против јавног реда и мира.²⁵

Следе примери из упоредног права које одликују интересантна решења.

У Аустрији²⁶ је 2007. године инкриминисано „упорно прогањање“ које подразумева покушаје учиниоца да буде близу жртве (праћење аутомобилом, пресретање испред куће, на радном месту), контактирање путем телефона или других средстава комуникације или преко трећих лица, наручивање робе или услуга коришћењем личних података жртве, утицај на друге да контактирају са жртвом (чињењем доступних личних података жртве другима). За дело је предвиђена казна затвора до једне године, а посебним законом (којим се штити право на приватност) предвиђена је могућност изрицања мере забране даљег прогањања од стране суда.

Белгија²⁷ предвиђа као кривично дело грубо нарушавање спокојства другог, а учинилац може бити кажњен затворском казном у трајању до две године и/или новчаном казном у износу од 50 до 300 евра. Разлика се прави између „обичног“ и сајбер прогањања (*cyber stalking*), код кога је битна намера узнемиравања, „досађивања“.

Данска²⁸ као елемент кривичног дела предвиђа необазирање на опомену полиције у вези са престанком узнемиравања. Прогањање је одређено као „нарушавање мира друге особе наметљивим понашањем, прогањањем писмима или узнемиравањем на други начин, ипак-ос опомени од стране полиције“. Казна је новчана или затвор у трајању до две године.

Немачка²⁹ је 2007. године инкриминисала „грубо и континуирано узнемиравање тражењем физичке блискости са другом особом, употребом телекомуникационих уређаја или других средстава комуникације или трећих лица ради остваривања контакта, злоупотребом личних података ради наручивања робе или услуга, угрожавањем живота, телесног интегритета, душевног здравља или слободе“. Предвиђена је казна затвора у трајању од једне до три године, а у случајевима тешког телесног повређивања или довођења у опасност живота жртве или њој блиских лица, казна је до десет година затвора.

У међународноправним документима прогањање се везује за проблем насиља над женама и посебна пажња му се посвећује у оквиру Конвенције о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици³⁰. То је у складу са резултатима истраживања, према којима су жене (нарочито бивше партнерке) изложене прогањању које може резултовати и смрћу жртве, јер су „одбачени љубавници“ међу најопаснијим прогонитељима. Конвенција је усвојена у мају 2011. године у Истанбулу, а ступила је на снагу 1. августа 2014. године. Србија ју је ратификовала 2013. године³¹ и тако показала спремност да своје законодавство усклади са захтевима Конвенције.

У члану 34 Конвенције стоји: „Стране се обавезују да предузму неопходне законодавне или друге мере и обезбеде да намерно понашање понављањем претњи упућених другом лицу, које узрокују да се лице плаши за своју безбедност, буде инкриминисано“. Дакле, битни елементи прогањања јесу: 1) радња, односно радње – понављање претњи упућених другом лицу, што одговара свим дефиницијама прогањања, али је уже у одно-

24 В. Николић-Ристановић, Докмановић, М. *Међународни стандарди о насиљу у породици и њихова примена на Западног Балкану*, Београд, Прометј, 2006, стр. 89.

25 G. Meško, A. Bucar, Slovenija, in: Modena Group on Stalking, *Protecting women from the new crime of stalking: a comparison of legislative approaches within the European Union*, 2007, p. 116.

26 http://www.austria.gv.at/site/cob_37006/6845/default.aspx (21. 4. 2015).

27 Prema: G. Wurm, *Stalking (Report)*, Council of Europe, Parilamenatry Assembly, Commeetee on Equality and Non-Discrimination, Strasbourg, 2013, p. 8.

28 *Ibid.*

29 *Ibid.*

30 Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, CETS No.: 210

31 Закон о потврђивању Конвенције о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 12/2013.

су на инкриминације који штите и од узнемиравања, односно не своде прогањање на понашање које подразумева претњу (односно страх за безбедност), већ се радње везују за узнемиравање (које узрокује неспокојство код жртве); 2) последица је страх за сопствену безбедност (не и за безбедност другог лица); 3) намера учиниоца да радњом (претњама) произведе одређену последицу (страх за безбедност код прогоњеног), дакле директни умишљај, као облик кривике. У образложењу Конвенције³² се појашњава у чему се претња може састојати, односно која су то претећа, застрашујућа понашања – праћење, настојања да се оствари (нежељени) контакт са жртвом, стављање до знања да се посматра, уходи. Прогонитељ прати жртву физички, појављује се на њеном радном месту или другим местима које она посећују или је праги виртуелно („собе за ћаскање“, друштвене мреже). Остваривање нежељеног контакта је могуће путем свих средстава комуникације, укључујући информационе технологије. Застрашујуће понашање укључује и вандализам према имовини жртве, остављање суптилних трагова контакта са личним стварима жртве, угрожавање или повређивање љубимца или постављање лажног идентитета или ширење неистинитих информација путем интернета. Државе се охрабрују и да инкриминацијама обухвате и прогањање других особа из жртвиног окружења (пријатеља, колега, рођака).

Ако се упореди опис прогањања из Конвенције са наведеним упоредноправним решењима, могло би се закључити да је он најсличнији америчким решењима из деведесетих година, док европска законодавства (новијег датума) постављају шире оквире за кривичноправну заштиту жртава прогањања, не заустављајући се на претњама које воде страху за безбедност, нити на прогањању везаном за партнерски или сроднички однос.

КРИВИЧНОПРАВНА ЗАШТИТА ОД ПРОГАЊАЊА У СРБИЈИ

Србија спада у ред оних држава које нису инкриминисале прогањање, већ се неке од радњи које улазе у оквир ове појаве могу пронаћи у другим инкриминацијама: у групи кривичних дела против живота и тела, против слобода и права човека и грађанина, против јавног реда и мира, против брака и породице. Најсличнија инкриминација је угрожавање сигурности (чл. 138 Кривичног законика³³), али она не покрива случајеве у којима није било претњи да ће се напасти на живот или тело (жртве или њој блиског лица), док прогањање подразумева и друга понашања, понављање узнемиравајућег и за жртву застрашујућег понашања. Истина, претња да ће се напасти на живот или тело (која је озбиљна и остварива, на пасивног субјекта делује угрожавајуће) може бити изражена и конклюдентним радњама, али тешко да би се тако квалификовало праћење, слање поклона, цвећа, односно константно нежељено и узнемирујуће присуство прогонитеља у животу жртве. Ни претње које нека законодавства наглашавају као претње управљене према имовини или кућним љубимцима не могу бити радње овог дела. Оно што разликује ово дело од прогањања јесте и то што је довољан један акт за постојање дела, док се код прогањања захтева понављање.

Слично је и са кривичним делом насиља у породици (чл. 194 КЗ) које садржи у себи елементе угрожавања сигурности, али и других инкриминација са елементима насиља (телесне повреде, насилничког понашања, док је најтежи облик везан за смртни исход насиља). Ово дело ће постојати и у случају да је предузет само један акт насиља, као и у случају да је предузето више њих. Међутим, ни ова инкриминација не обухвата нека понашања која иначе улазе у оквире прогањања. Последица овог дела би задовољила обухватније дефиниције прогањања (кроз „угрожавање спокојства“), али радње нису одређене нити се тумаче тако да обухвате све радње прогањања. Рестриктивно је и тумачење обележја члан породице, што такође ограничава обим заштите. О ригидности праксе и непрепознавању, неразумевању појаве (слично као и код прогањања) говори и

32 *Explanatory Report*, <http://www.conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/210.htm> (27. 4. 2015).

33 Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014.

податак да је дуго било спорно да ли само један акт насиља може представљати радњу овог кривичног дела, а инкриминација је оптерећена и другим проблемима³⁴.

И кривично дело злостављања и мучења (чл. 137 КЗ) блиско је прогањању по својим обележјима, али би било превише очекивати од оних који инкриминацију примењују да њена обележја тумаче шире него што то иначе чине. Наиме, дело чини онај ко „злоставља другог или према њему поступа на начин којим се вређа људско достојанство“ (казна је затвор до једне године). Злостављање³⁵ се иначе тумачи као деловање на физички и психички интегритет другог лица, који не води телесном повређивању, већ код пасивног субјекта проузрокују физичке или психичке патње, слабијег интензитета³⁶. Као примери се наводе: присиљавање другог да лиже под, скупља ђубре рукама, да стоји на једној ноzi или држи подигнуте руке, да клечи на кукурузу и други понижавајући поступци³⁷. У судској пракси се под радњама злостављања подразумевају радње које су директно усмерене на пасивног субјекта, на његов телесни интегритет, непосредно и које га стављају у понижавајући положај. А код прогањања су управо битне радње којима учинилац настоји да обезбеди контакт са жртвом и без деловања на њен телесни интегритет, којима нарушава њену приватност, њено спокојство. Иначе, у судској пракси се ово дело најчешће појављује у случајевима у којима се на страни учиниоца појављује службено лице, а веома је често и одбацивање пријаве, односно обустава поступка³⁸, тако да од се од ове инкриминације не може много очекивати.

У групи кривичних дела против слобода и права човека и грађанина налазе се и друга дела којима би се могла заштити жртва прогањања, али само од појединих радњи које улазе у састав прогањања, као комплексног деликта: нарушавање неповредивости стана (чл. 139 КЗ), повреда тајности писама и других поштиљки (чл. 142 КЗ), неовлашћено прислушкивање и снимање (чл. 143 КЗ), неовлашћено фотографисање (чл. 144 КЗ), неовлашћено објављивање и приказивање туђег списка, портрета и снимка (чл. 145 КЗ), неовлашћено прикупљање личних података (чл. 146 КЗ). За сва ова дела, односно поједине облике (који би могли обухватити радњу прогањања) гони се по приватној тужби, што би додатно компликовало и успорило, па и онемогућило остваривање заштите жртве прогањања, јер мора сама да се бави поступком (најчешће нема новца за пуномоћника, а претпоставка је да би је целокупни ангажман у вези са гоњењем додатно виктимизовао). Ипак, дела из чл. 144 и 145 КЗ познају последицу која би се могла наћи у опису дела прогањања. Реч је о „осетном задирању у лични живот“ другог што би могло покрити радње које се не могу подвести под угрожавање сигурности или вређање људског достојанства.

Када се упореде постојећа решења са захтевима Конвенције о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, долази се до закључка да Србија није испунила захтев који се тиче инкриминисања прогањања. Ипак, одређени облици заштите на којој Конвенција такође инсистира постоје – реч је о породичноправним мерама за заштиту од насиља у породици које у српском законодавству постоје од 2005. године (мада њихова примена трпи критике)³⁹. Ове мере се могу захтевати против лица која се сматрају члановима породице према чл. 197 ст. 3 Породичног закона⁴⁰. Иако је најчешће прогањање од стране познате особе, нарочито од стране бившег партнера,

34 Видети: С. Јовановић, Проблеми кривичноправне реакције на насиље у породици, у: Д. Коларић (ур.) *Насиље у Србији: узроци, последице и друштвене реакције*, Криминалистичко-полицијска академија, Фондација „Ханс Зајдел“, Београд, 2014, стр. 246-255.

35 Злостављање које се одређује прецизније, сличније прогањању, предвиђено је Законом о спречавању злостављања на раду (чл. 6), *Службени гласник РС*, бр. 36/2010.

36 З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2006, стр. 337.

37 Н. Мрвић-Петровић, *Кривично право – Посебни део*, Правни факултет Универзитета Унион и ЈП „Службени гласник“, Београд, 2011, стр. 41.

38 Комитет правника за људска права – YUCOM, *Поступање јавних тужилаштава у кривичноправној заштити људских права: тортура*, <http://www.yucom.org.rs/rest.php?tip=vest&idSek=4&idSubSek=4&id=538&status=drugi> (28. 4. 2015).

39 Види: С. Јовановић, *Правна заштита од насиља у породици*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2010, стр. 262-267.

40 Породични закон, *Службени гласник*, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015.

овим решењем се не штите лица која прогањању непознате особе или особе које јесу познате, али не спадају у круг чланова породице (нпр. колеге са посла⁴¹ или особе у односу лекара и пацијента, студента и професора, суседи). У тим случајевима заштита (у смислу забране приближавања и комуницирања) може се остварити применом мера које познаје прекршајно⁴² или кривично законодавство⁴³, а предуслов је да понашање буде препознато као прекршај или кривично дело.

Проблем у вези са одговором институција на прогањање јесте и недовољно разумевање ове појаве и њене опасности, њено препознавање, о чему говори и податак да се чак ни у случајевима убиства партнерке прогањање није појављивало као отежавајућа околност (иако је било утврђено) нити је пре догађаја жртви благовремено пружена помоћ.^{44 45}

ЗАВРШНИ ОСВРТ

Проблем у дефинисању прогањања, односно у одговору државних органа (полиције, правосуђа) на њега јесте несагледавање или пропуштање да се сагледа контекст у којем се дешава акт који се пријављује, нарочито имајући у виду да се обично (баш као и у случајевима насиља у породици) не пријављује први акт, радња после које су уследили други догађаји, односно радње прогањања. Несагледавање целокупног контекста у којем се дешава акт због којег жртва одлучује да се обрати за помоћ, неразматрање онога што је претходило и недовођење свих радњи у везу, те несагледавање њихове укупности и произведеног резултата (оправданог страха, узнемирености, нарушене приватности), чак и када ниједна од њих, понаособ, издвојена из контекста, не представља кривично дело или прекршај, онемогућавају благовремену заштиту жртве и правилну процену ризика по њену безбедност. И када нека од радњи представља кривично дело, у пракси се остале радње најчешће не цене у светлу отежавајућих околности, већ фокус остаје на једном акту, ухваћеном у опис познате инкриминације. С поменутих проблемима у вези треба скренути пажњу на перцепцију жртве, њено сагледавање и оцену активности прогонитеља, значење које им она придаје, а нарочито њен осећај психичке напетости, узнемирености, неспокојства и страха. Наравно, за потребе кривичног права потребно је извршити „објективизацију“ поменутог, према стандарду просечне, разумне особе у датој ситуацији. Тек када се сагледа ситуација у целини, њена објективна и субјективна страна, те правилно процени тежина дела и ризик по безбедност жртве, може се адекватно одговорити на проблем прогањања.

Србија није инкриминисала прогањање, а не може се похвалити ни нарочито добрим резултатима када је у питању примена постојећих механизма заштите. С друге стране, она је ратификовала Конвенцију о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици која захтева да се прогањање инкриминише, да добије своју самосталност, а не да се покрива другим делима, јер се тако губи његова специфичност, а друге инкриминације само делимично покривају ову појаву. До испуњења захтева Конвенције, прогањање би морало бити препознато као озбиљан проблем, значајан фактор ризика од виктимизације тежим насиљем (нарочито у присуству других фактора – раније насилничко понашање, поседовање оружја, конзумирање алкохола, других психоактивних

41 Посебну заштиту пружа Закон о спречавању злостављања на раду.

42 Забрана приступа оштећеном, објектима или месту извршења прекршаја – чл. 61. Закона о прекршајима, *Службени гласник РС*, бр. 65/2013

43 Мере процесног карактера (чл. 197 Законика о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014) и санкција – мера безбедности забрана приближавања и комуникације са оштећеним (чл. 89а КЗ).

44 Б. Симеуновић-Патић, С. Јовановић, *op. cit.*, стр. 164.

45 На исте проблеме се указивало и у Шведској, у оквиру аргументације у иницијативи за инкриминисање прогањања. А. М. Dovelius, J. Öberg, S. Holmberg, *Stalking in Sweden: prevalence and prevention*, The Swedish National Council for Crime Prevention, Stockholm, 2006, p. 30.

супстанци...), а његово постојање мора бити цењено као отежавајућа околност код осуде за неко друго дело.

Иницијатива Заштитника грађана у вези са инкриминасањем прогањања чека на одговор. Ако овај предлог⁴⁶ не буде оцењен као прихватљив, могао би се кориговати према узорима из упоредног права, нпр. према немачком решењу (имајући у виду да нам је немачко законодавство често било узор у креирању права) које има шири домашај од решења предвиђеног Конвенцијом.

ЛИТЕРАТУРА

- Dovelius, A. M., Öberg, J., Holmberg, S., *Stalking in Sweden: prevalence and prevention*, The Swedish National Council for Crime Prevention, Stockholm, 2006.
- Harris, J., *The Protection from Harassment Act 1997 – An Evaluation of its Use and Effectiveness*, Home Office Research, Development and Statistics Directorate, 2000.
- Јовановић, С., *Правна заштита од насиља у породици*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2010.
- Јовановић, С., Проблеми кривичноправне реакције на насиље у породици, у: Д. Коларић (ур.) *Насиље у Србији: узроци, последице и друштвене реакције*, Криминалистичко-полицијска академија, Фондација „Ханс Зајдел“, Београд, 2014, стр. 246-255.
- Комитет правника за људска права – YUCOM, *Поступање јавних тужилаштва у кривичноправној заштити људских права: тортура*, <http://www.yucom.org.rs/rest.php?tip=vest&idSek=4&idSubSek=4&id=538&status=drugi> (20. 4. 2015)
- Lawson-Cruttenden, T., Is there a law against stalking? *New Law Journal*, 1996, pp. 418-420.
- Wurm, G. *Stalking (Report)*, Council of Europe, Parliamentary Assembly, Committee on Equality and Non-Discrimination, Strasbourg, 2013.
- McFarlane J. et al., Stalking and Intimate Partner Femicide, *Homicide Studies* 3, no. 4, 1999, pp. 300-315.
- Мешко, Г., Bucar, А., Slovenija, in: Modena Group on Stalking, *Protecting women from the new crime of stalking: a comparison of legislative approaches within the European Union*, 2007, pp. 116-117.
- Мрвић-Петровић, Н. *Кривично право – Посебни део*, Правни факултет Универзитета Унион и ЈП „Службени гласник“, Београд, 2011.
- Mullen, P. E., Pathé, M., Purcell, R. *Stalkers and their victims*, Cambridge and New York, Cambridge University Press, 2009.
- Mullen, P. E., Pathé, M., Purcell, R., Stuart, G. W. A Study of Stalkers, *American Journal of Psychiatry* 156(8), August 1999, pp. 1244–1249.
- Nicol, B. *Stalking*, Reaktion Books, London, 2006.
- Николић – Ристановић, В. *Насиље у породици у Војводини*, Покрајински секретаријат за рад, запошљавање и равноправност полова, Нови Сад, 2010.
- Николић-Ристановић, В., Докмановић, М. *Међународни стандарди о насиљу у породици и њихова примена на Западном Балкану*, Београд, Прометеј, 2006.
- Николић-Ристановић, В., Ковачевић-Лепојевић, М. Прогањање: Појам, карактеристике и друштвени одговори, *Темид*, децембар 2007, стр. 3-12.

46 На предлог Аутономног женског центра, Заштитник права грађана је поднео иницијативу Министарству правде за увођење кривичног дела прогањања у Кривични законик Републике Србије. Инкриминација би гласила: „1. Ко устрајно и кроз дуже време прати или уходи другу особу или с њом директно или преко треће особе или на други начин настоји да успостави нежељени контакт и тиме код ње изазове промену животних навика, тескобу или страх за њену сигурност или сигурност њој блиских особа, казниће се казном затвора до три године. 2. Ако је дело из става 1. учињено у односу на члана породице, особу с којом је учинилац био у емотивној или сексуалној вези или према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од једне до пет година.“ Мрежа „Жене против насиља“, *Зауставимо прогањање жена*, <http://www.zeneprotivnasilja.net/vesti/348-zaustavimo-proganjanje-zena>.

- Симеуновић-Патић, Б, Јовановић, С., *Жене жртве убиства од стране партнера*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2013.
- Стојановић, З. *Коментар Кривичног законика*, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2006.
- Wilkins, F. The stalking death that changed the law, <http://www.franksreelreviews.com/short-takes/shaeffer/shaeffer.htm> (26. 4. 2015).

STALKING IN THE LIGHT OF THE EXISTING INCRIMINATIONS AND INTERNATIONAL LAW REQUIREMENTS

Sladjana Jovanovic, PhD
Union University, School of Law, Belgrade

Abstract: The paper presents problems related to the definition of stalking and its incrimination, while the emphasis is placed on the definition given by the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Serbian law recognizes various offences which provide protection to victims of stalking, in addition to other forms of protection – in the sphere of family and misdemeanour law, but it is necessary to improve the existing protection mechanisms. The author emphasizes the importance of early recognition of this phenomenon and its dangerousness, as well as timely response and adequate sanctions, also having in mind certain comparative legal solutions.

Keywords: stalking, harassment, jeopardising, Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence.